

Tomášek, Petr

**Podíl pražského kulturního prostředí na formování obrazové sbírky
rájeckých Salm-Reifferscheidtů kolem poloviny 19. století**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada
uměnovědná.* 2003, vol. 52, iss. F47, pp. [45]-59

ISBN 80-210-3274-X

ISSN 1211-7390

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111074>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

PETR TOMÁŠEK

PODÍL PRAŽSKÉHO KULTURNÍHO PROSTŘEDÍ NA FORMOVÁNÍ OBRAZOVÉ SBÍRKY RÁJECKÝCH SALM-REIFFERSCHIEDTŮ KOLEM POLOVINY 19. STOLETÍ

Přestože již byla ze strany historiků i uměleckých historiků věnována šlechtickým sbírkám na Moravě nemalá pozornost, nemůžeme zatím mluvit, a to ani u těch nejvýznamnějších, o poznání vyčerpávajícím.¹ Nejenže nám dosud schází přehledová studie, která by syntetizujícím způsobem shrnula dějiny a výsledky (nejen) šlechtického sběratelství na Moravě, ale nedostatečné zpracování jednotlivých jeho projevů takovou obsáhlejší syntézu ani neumožňuje. Z pochopitelných důvodů byly dosud v různé míře zmapovány především ty mecenášské a sběratelské aktivity aristokracie, jejichž rezidua tvoří dodnes náplň expozic a depozitářů moravských zámků. Avšak navzdory dlouholetému odbornému zájmu nejsou zatím ani vynikající zámecké obrazárny Kouniců (Slavkov u Brna), Liechtensteinů (Valtice, Šternberk na Moravě), Salmů (Rájec nad Svitavou) nebo Blümegenů (Vizovice) představeny v uspokojivé komplexnosti, jaká se v rámci současného paradigmatu oboru dějiny umění nabízí ve formě podrobné, archivně ukotvené vědecké katalogizace. A třebaže se na základě dochovaných pramenů podařilo alespoň částečně zrekonstruovat podobu některých šlechtických sbírek v minulosti zaniklých nebo rozptýlených (obrazárny Collaltů, Dietrichsteinů, Mannerů),² „převážná část projevů sběratelství na Moravě čeká stále na své (znovu)odhalení a odpovídající zpracování“.³ Jedním z témat, která v tomto

¹ Snad jen s výjimkou obrazových kolekcí, shromážděných olomouckými biskupy a arcibiskupy v Kroměříži a v Olomouci, které jsou v poslední době předmětem soustavného odborného zpracování; srov. Milan Togner (ed.), *Kroměřížská obrazárna. Katalog sbírky obrazů arcibiskupského zámku v Kroměříži*, Kroměříž 1998. – Michal Soukup (ed.), *Olomoucká obrazárna I. Italské malířství 14.–18. století z olomouckých sbírek*, Olomouc 1996. – Lubor Machytka, *Olomoucká obrazárna II. Nizozemské malířství 16.–18. století z olomouckých sbírek*, Olomouc 2000.

² Václav Richter, Inventáře obrazů z Collaltského majetku, *Památky archeologické (Skupina historická)* 4–5, 1934–1935, s. 111–120. – Lubomír Slavíček, Inventáře dietrichsteinské sbírky obrazů (Mikulov, Vídeň). *Prameny k dějinám sběratelství 17.–19. století na Moravě*, *Opuscula Historiae Artium* F 43, 1999, s. 67–112. – idem, „Sibi, arti, amicis“. Poznámky a materiále k dějinám sběratelství v Brně 1780–1840, *Opuscula Historiae Artium* F 42, 1998, s. 53–88 (Fideikomisní sbírka obrazů rodiny Mannerů, s. 79–82).

³ *Ibidem*, s. 54.

smyslu představují závažný badatelský úkol, je sběratelská činnost šlechty na Moravě v 19. století.

Zatímco fenomén českého barokního sběratelství získal, díky soustředěné snaze některých odborníků, již více méně pevné obrysy a dočkal se vedle konkrétně zaměřených studií i obecnějších syntéz,⁴ při výzkumu kolektorských snah šlechty v novodobých dějinách, zvláště pokud byly zaměřeny na soudobé umění 19. a 20. století, stojíme takřka na počátku. Přitom struktura řady zámeckých obrazáren, jejichž jádro se konstituovalo někdy před rokem 1800 a které jsou proto veřejností vnímány jako barokní, se často podstatným způsobem proměňovala i později. Příkladem složitě utvářené šlechtické kolekce, vzniklé v 18. století, rozšiřované péčí několika sběratelských osobností v průběhu celého století následujícího a v téměř nezměněné podobě dochované až do současnosti, je obrazárna starohraběcího a později knížecího rodu Salm-Reifferscheidt na zámku v Rájci nad Svitavou.⁵

Zakladatel rájecké rodové větve, Antonín starohrabě Salm-Reifferscheidt (1720–1769), zakoupil v roce 1763 od příbuzných své manželky, hraběnky Raafely z Roggendorfu, panství Rájec a Jedovnice. V roce 1766 k němu připojil ještě manský statek Blansko. Bezprostředně poté nechal v letech 1763–1769, s největší pravděpodobností podle projektu vídeňského architekta francouzského původu Isidora Marcella Amanda Canevala, vystavět novou reprezentativní zámeckou rezidenci.⁶ Se stejnou velkorysostí, s jakou realizoval tento náročný stavební podnik, se hrabě zaměřil i na vybavení nového sídla obrazy a dalšími uměleckými předměty. Ještě v průběhu stavebních prací se mu kolem staršího obrazového fondu, složeného především z rodových podobizen Roggendorfů a Salm-Reifferscheidtů, podařilo soustředit početný soubor převážně nizozemských obrazů.⁷ O další rozvoj rájecké obrazárny se po smrti Antonína Salma postaral jeho syn, Karel Josef kníže Salm-Reifferscheidt (1750–1838), kterému můžeme připisat některé akvizice italské, francouzské a středoevropské malby. Salmovská sbírka se tak brzy po svém vzniku zařadila mezi několik nejvýznamnějších šlechtických kolekcí na Moravě a jako taková vzbuzovala oprávněný zájem poučených současníků.⁸ Tento pozdně barokní obrazový soubor byl pak v průběhu celého 19. století dále rozšiřován a obohacován o díla soudobých umělců.

4 Srov. např. Lubomír Slavíček (ed.), *Artis pictoriae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*, Praha 1993.

5 Oldřich J. Blažíček, *Zámecká obrazárna v Rájci nad Svitavou. Katalog*, Praha 1957. – Lubomír Slavíček, *Státní zámek Rájec nad Svitavou. Katalog obrazárny*, Brno 1980.

6 K průběhu stavebních prací a k předpokládanému autorství architektonického návrhu srov. Jiří Kroupa, „*Lieu de plaisance*“ a barokní Morava. *Pronikání a vliv francouzské kultury v architektuře 18. století na Moravě a ve střední Evropě* [habilitační práce], Brno 1993–1994, s. 234–252.

7 Podle pozůstalostního inventáře Antonína Salma-Reifferscheidta z roku 1769 bylo v té době na rájeckém zámku asi 144 obrazů; srov. Lubomír Slavíček, *Inventáře dvou obrazových sbírek 18. století na Moravě*, *Vlastivědný věstník moravský* 30, 1978, s. 297–302; Slavíček (pozn. 5), *nepag.*

8 Např. Ernst Hawlik, *Zur Geschichte der Baukunst, der bildenden und zeichnenden Künste im Markgrathume Mähren*, Brünn 1838, s. 73.

Ovlivněn romanticky vlasteneckými idejemi svého přítele, historika Josefa von Hormayr (1781–1848), shromáždil mezi léty 1816 a 1836 Hugo I. František starohrabě Salm-Reifferscheidt (1776–1836) na rájeckém zámku pozoruhodnou galerii vídeňského malířství romantického a nazarénského směru.⁹ V nákupech obrazů pokračovali i oba jeho synové, Hugo II. Karel Eduard kníže Salm-Reifferscheidt (1803–1888) a Robert starohrabě Salm-Reifferscheidt (1804–1875), kteří část svého života prožili v Praze, odkud také pochází většina jejich akvizic. Ve druhé polovině 19. století se salmovský obrazový fond rozrůstal pomaleji, hlavně o portrétní díla, vytvořená na zakázku. Z té doby jsou v dnešní rájecké obrazárně zastoupeni především umělci, kteří byli spřáteleni s rodinou Hugo III. Karla Františka knížete Salm-Reifferscheidta (1832–1890), přičemž někteří z nich prokazatelně pobývali na Rájci a v Blansku a tvořili zde jakýsi skromný umělecký salon.¹⁰ Pozdější, spíše náhodné obrazové zisky přelomu 19. a 20. století nedosahují pak ani vzdáleně kvalit přírůstků předchozích let. „*Rájecká sbírka obrazů se v tomto období stává ze sběratelského hlediska uzavřeným a dále již neobohacovaným celkem.*“¹¹

Při zběžném pohledu do katalogu rájecké obrazárny si lze povšimnout, že některá díla spolu navzájem konvenují a tvoří tak určité soubory, přibližně odpovídající jednotlivým sběratelským fázím.¹² Vedle již zmíněného fondu rakouské romantické malby první poloviny 19. století, získaného Hugo I. Františkem starohrabětem Salmem, upoutá pozornost konvolut děl pozdně romantických malířů, především krajinářů, shromážděný následující generací rodu ve čtyřicátých a padesátých letech 19. století. Tento soubor je pozoruhodný i tím, že vlastně tak zcela nepatří do dějin moravského sběratelství. Vznikl totiž v pražském prostředí jako výsledek zapojení některých členů rodiny, především Hugo II. Karla Eduarda knížete Salm-Reifferscheidta, do činnosti tamní *Společnosti vlasteneckých přátel umění* a přidružené *Krasoumné jednoty pro Čechy*.

⁹ Srov. Lubomír Slavíček, *Neue Quellen zur Österreichischen Malerei am Anfang des 19. Jahrhunderts, Mitteilungen der Österreichischen Galerie* 24–25, 1980–1981, s. 161–201. – Jitka Sedlářová, *K činnosti rakouského malíře Karla Russa*, in: Jaroslav Sedlár (ed.), *Uměleckohistorický sborník*, Brno 1985, s. 210–218. – eadem, *Rakouští romantikové 1. poloviny 19. století. Katalog k výstavě Rakouská romantická malba devatenáctého století. Ze sbírek hrabat Salmů na hradech a zámcích jižní Moravy*, [interní tisk SPÚ], Znojmo 1999. – eadem, *Joseph von Hormayr zu Hortenburg (1781–1848) a počátky romantismu na Moravě*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahl (ed.), *Mezi časy ... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 2000, s. 114–126. – eadem, *Joseph von Hormayr zu Hortenburg (1781–1848) a počátky romantického umění na Moravě*, in: Helena Lorenzová – Taťána Petrasová (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění IV/1*, Praha 2001, s. 238–242. – Ke společenskému pozadí vztahu Josefa Hormayra ke starohraběti Salm-Reifferscheidtovi srov. Jiří Kroupa, *Počátky raného liberalismu na Moravě. Poznámky k pojmu a jeho vymezení*, *Studie Muzea Kroměřížska* '90, 1990, s. 117–125.

¹⁰ Sběratelství Salm-Reifferscheidtů v letech 1836–1890 je věnována diplomová práce Petra Tomáška, *Malířství 19. století na zámku v Rájci nad Svitavou. Sběratelská činnost Salm-Reifferscheidtů v letech 1836–1890* [diplomová práce], Brno 2002, která je i podkladem pro tento článek.

¹¹ Slavíček (pozn. 5), nepag.

¹² Rozdělení dějin obrazárny na etapy, jak je provedl Lubomír Slavíček (viz pozn. 5), podle jednotlivých sběratelských osobností, si podrželo nadále svoji platnost.

Oběma synům Hugo I. Františka starohraběte Salm-Reifferscheidta, prvorozenému Hugo II. Karlu Eduardovi a mladšímu Robertovi, se dostalo prvotřídního vzdělání.¹³ K němu mj. patřilo, vedle rozvíjení kritického soudu o výtvarném umění při návštěvách ateliérů soudobých vídeňských umělců, kam brával oba mladé šlechtice rodinný přítel Joseph von Hormayr,¹⁴ i praktické zvládnutí výtvarných technik, především kresby. K tomu účelu byl angažován romantický malíř Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld (1788–1853),¹⁵ který se stal oběma mladíkům přítelem a zůstal s rodinou ve styku i později. Jeho obraz *Tristan a Isolda* (1837) je patrně první doložitelnou akvizicí starohraběte a pozdějšího knížete Hugo II. Karla Eduarda pro rájeckou obrazárnu.¹⁶ Na závěr dlouhých a úspěšných studií vykonali oba mladí Salmové ještě jakousi zkrácenou verzi tradiční kavalírské cesty, když v letech 1828–1830 procestovali Evropu. Hned vzápětí se Hugo II. Karel Eduard oženil se svojí vzdálenou příbuznou, Leopoldinou Salm-Reifferscheidt-Krautheim (1805–1878). Oba manželé pak zřejmě ve třicátých letech žili především v Praze, alespoň tak můžeme usuzovat podle místa narození většiny jejich dětí.

Pozoruhodnou ilustrací prvních let rodinného života a dokladem toho, jaký druh malby v této době Hugo II. Karel Eduard preferoval, jsou dvě skupinové podobizny, které patří vedle již zmíněného Schnorrova díla *Tristan a Isolda* zatím k jediným doloženým obrazovým ziskům ze třicátých let 19. století. První z nich vytvořil někdy mezi lety 1830 a 1832 malíř Josef von Führich (1800–1876), který se po návratu z italského pobytu a před svým definitivním odchodem do Vídně věnoval v Praze v letech 1829–1834 mj. i portrétní tvorbě. *Rodinný portrét Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta* zachycuje manželský pár na terase s výhledem do venkovské krajiny [obr. 2].¹⁷ Není vyloučeno, že podobizna vznikla jako „svatební“ nedlouho po sňatku, který se konal 6. září 1830 v Gerlachsheimu, a že postýlka se spícím dítětem vpravo uvnitř místnosti – tím dítětem je prvorozená dcera Marie Rosina (narozena 25. prosince 1831) – byla přimalována dodatečně. Malba, k níž existovala i přípravná kresba,¹⁸ za-

¹³ Všeobecné gymnázium (1814–1818); soukromě na vídeňské univerzitě: tři roky filozofickou fakultu (1818–1821) a čtyři roky práva (1820–1824). Srov. Moravský zemský archiv (dále MZA), fond G 150 – Rodinný archiv rájeckých Salm-Reifferscheidtů, inv. č. 451, kart. 115, studijní vysvědčení Hugo Karla Salm-Reifferscheidta; MZA, fond G 150, inv. č. 558, kart. 131, studijní vysvědčení Roberta Salm-Reifferscheidta.

¹⁴ Sedlářová 2000 (pozn. 9), s. 120.

¹⁵ Srov. nedat. (kolem 1819) dopis Ludwiga Ferdinanda Schnorra von Carolsfeld Hugo I. Františkoví starohraběti Salm-Reifferscheidtovi, in: Slavíček (pozn. 9), s. 184–186, Anhang II/1. – Sedlářová 2000 (pozn. 9), s. 119–120. – Množství kreseb z ruky obou bratrů, uložených v depozitáři rájeckého zámku v několika složkách, nás informuje o podobě této výuky, která se zřejmě příliš nelišila od tehdejší akademické praxe. Srov. např. kresby Hugo II. Karla Eduarda a Roberta Salm-Reifferscheidtů z let 1818–1819, většinou studie lidských tváří, inv. č. RA 4998-5009.

¹⁶ Slavíček (pozn. 5), č. kat. 141. – Srov. dopis Ludwiga Ferdinanda Schnorra von Carolsfeld Hugo II. Karlu Eduardovi starohraběti Salm-Reifferscheidtovi ze dne 25. února 1838, in: Slavíček (pozn. 9), s. 186–187, Anhang II/3.

¹⁷ Inv. č. RA 4155 (3427/2369); olej na plátně, 48x41,5 cm.

¹⁸ Nacházela se v majetku Heinricha von Wörndle v Innsbrucku; srov. Heinrich von Wörndle –

ujme nejen tím, že patří k nemnoha dochovaným Führichovým portrétním realizacím, ale i svým vztahem k další, mnohem známější rájecké *Rodinné podobizně Hugo II. Karla Eduarda Salma-Reifferscheidta* [obr. 3], jejímž autorem je Josef Vojtěch Hellich (1807–1880).¹⁹ Když totiž obě díla navzájem porovnáme, zjistíme s překvapením, že se jedná o dvě varianty stejné kompozice.²⁰ Hellichův obraz vznikl později, při jeho datování se můžeme opřít o malířovu vlastní deníkovou poznámku z roku 1834: „*Na začátku září maloval jsem též rodinu starohraběte Hugo Salma s třemi dětmi olejem, celé figury. Byla před tím vymalována mým přítelem Führichem, ale pro portréty nevhodně.*“²¹ Není zcela jasné, zda kritická připomínka k Führichově podobizně pochází od Hellicha samotného, nebo je přetlumočením názoru hraběte Salma. Nevíme ani, co přesně bylo na starším obraze považováno za „nevhodné“. Pravděpodobně to nebylo kompoziční schéma, neboť to si autor mladšího portrétu plně přisvojil. Změny pozorujeme v architektuře, v uspořádání postav a především v celkové atmosféře. Zatímco Führichovo plátno působí svým výraznějším koloritem a dramatickým světelným režimem malířštěji, Hellichova varianta je obrysovější a uhlazenější, také mnohem intimnější. Přítomnost půvabně sentimentálních postaviček dětí – hlavní Hellichova inovace – vnáší do výjevu prvek rodinného štěstí a posunuje tak výraz od Führichova konceptuálního romantismu blíže k civilismu biedermeieru.

Biografie Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta opakují, že až do revolučních let 1848–1849, kdy ve funkci prezidenta předsedal zasedáním moravského zemského sněmu, se kníže stranil veřejného života.²² To ale neplatí tak docela. I když nezastával žádnou významnou funkci ani úřad, vystupoval aktivně při jednáních stavovských sněmů na Moravě a v Čechách.²³ V Praze pobýval s rodinou již ve třicátých letech, ale jeho zapojení do politického, společenského a kulturního života české metropole máme zatím podrobněji zmapováno až od počátku následujícího desetiletí. Tehdy byl v roce 1843 povolán do Prahy z Milána na místo guberniálního viceprezidenta jeho bratr, Robert starohrabě Salm. Ten byl po rezignaci nejvyššího purkrabího, hraběte Chotka jmenován vrchním zemským hofmistrem a stal se tak de facto nejvýše postaveným státním úředníkem v zemi.²⁴ Ve stejné době kníže Hugo II. Karel Eduard zakupuje v Čechách

Erich Strohmmer, *Josef Führich's Werke nebst dokumentarischen Beiträgen und Bibliographie*, Wien 1914, s. 51, č. kat. 278.

¹⁹ Slavíček (pozn. 5), č. kat. 56, obr. 23.

²⁰ Führichův portrét byl proto dokonce mylně pokládán za dílo Hellichovo. Dohady kolem autorství však vyvrátila již Marie Mžýková, která rozpoznala charakteristickou značku Josefa Führicha a obraz určila správně; viz Marie Mžýková, *Díla českých malířů 19. a 20. století v zámeckých sbírkách*, *Památky a přetřoda* 10, 1985, s. 217, 220, č. kat. 1, pozn. 24.

²¹ Citováno dle: Alois Dyk, *Josefa Vojtěcha Hellicha záznamy autobiografické. Idyla Kopidlen-ská* [kopie strojopisu], 1958, s. 15.

²² Např. Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* 28, Wien 1874, s. 133. – Hermann Heller, *Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon* 5. *Gesetzgeber und Politiker*, Brünn 1892, s. 56.

²³ Srov. Rudolf Dvořák, *Jednání sněmů moravských v letech 1835–1848*. Brno 1906. – Antonín Okáč, *Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech*, Praha 1947.

²⁴ *Ibidem*, s. 120.

panství Široké Třebčice, Podbořany a Podbořanský Rohozec, v Praze pak získává bývalý Schaffgotschský palác v Panské ulici (čp. 890/II), spojený s tzv. Wittmanovským domem (čp. 887/II) – dostatečně reprezentativní sídlo pro šlechtice Salmova významu.²⁵ Není pochyb o tom, že si Prahu vyvolil za své hlavní bydliště, částečně snad i motivován přítomností bratrovou. V letech 1843–1844 nechal kníže změnit vnitřní uspořádání budovy paláce. Především byl zřízen velký, dvěma patry prostupující nárožní sál,²⁶ jehož výzdoba patří k nejnáměnitelnějším dokladům pražského dekorátorského umění kolem poloviny 19. století.²⁷ Vedle nástěnných maleb se ve vybavení paláce uplatnily i závěsné obrazy. Kníže Salm-Reifferscheidt např. patřil k největším zaměstnavatelům německého romantického malíře Engelberta Seibertze (1813–1905), který v letech 1842–1848 pobýval v Praze. Objednal si u něj několik portrétů a také výzdobu výplní knihovnických skříní – 36 pláten s postavami vědců, spisovatelů a umělců, s výjevy ilustrujícími jejich vybraná díla či s personifikacemi oborů, které svou činností obohatili.²⁸

Společnost vlasteneckých přátel umění

V dílčí, přesto velkorysě přestavbě nově zakoupeného paláce se zrcadlí snaha rájeckých Salm-Reifferscheidtů etablovat se v prostředí tehdejší Prahy. Ta se projevovala i v aktivním zapojení do fungujících společenských struktur města, přiměřených postavení příslušníků předního knížecího domu. Oba bratři, starohrabě Robert i kníže Hugo II. Karel Eduard, působili např. v *Průmyslové jednotě* (druhý z nich v letech 1844–1847 ve funkci generálního ředitele). Jednoznačná orientace na výtvarné umění je přivedla do řad *Společnosti vlasteneckých přátel umění*. Ta byla založena v roce 1796 z podnětu některých osobností z kruhů české patriotické šlechty, aby suplovala funkce, které v rezidenčním městě v oblasti umění obvykle zastával panovnický dvůr. Stala se zřizovatelkou obrazárny, umělecké akademie a v neposlední řadě organizátorkou každoročních výtvarných přehlídek, od roku 1835 pořádaných formou přidružené akciové společnosti *Krasoumná jednota*. Prakticky až do konce svého fungování v roce 1918 si

²⁵ Růžena Bařková (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady* (Praha 1), Praha 1998, s. 490–494.

²⁶ Stavební práce prováděl Kašpar Předák, s největší pravděpodobností podle návrhů Bernharda Gruebera; viz Bařková (pozn. 25), s. 492. – Ke Grueberově autorství projektu srov. Martin Horáček, Bernhard Grueber a jeho příspěvek k počátkům novorenesance v Čechách, *Umění* LI, 2003, s. 38, 42, pozn. 51–56.

²⁷ Nástěnné malby, inspirované námětem Písně o Nibelunzích, artušovské legendy a středověkých rytířských eposů, provedli v roce 1845 žáci pražské Akademie Rudolf Müller a Antonín Lhota spolu s Adolfem Weidlichem podle návrhů jejího ředitele Christiana Rubena. Srov. dopis Christiana Rubena Hugo II. Karlu Eduardovi Salm-Reifferscheidtovi ze dne 19. října 1845. MZA, fond G 150, kart. 126; Slavíček 1980–1981 (pozn. 9), s. 164. – Zdeněk Hojda, Píseň o Nibelunzích v novověké historické a kulturní tradici (a Nibelungové Fritze Langa), *Illuminace* 3, 1991, č. 1, s. 44, pozn. 42.

²⁸ Všech 36 maleb je dnes uloženo v depozitáři státního zámku (dále SZ) Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 4071-4106 (824-859); olej na plátně, 113x45 cm.

Společnost vlasteneckých přátel umění udržela pozici hlavního organizátora uměleckého života Čech.²⁹

Hugo II. Karel Eduard Salm-Reifferscheidt, který tehdy ještě bydlel ve Šternberském paláci na Malostranském náměstí v Praze (čp. 7/III), vstoupil do řad Společnosti vlasteneckých přátel umění dne 10. února 1841 se závazkem ročního příspěvku 100 zl.³⁰ Dochoval se nám slavnostní diplom, udělený knížeti při této příležitosti [obr. 1].³¹ Dva roky nato, 18. dubna 1843, se stal členem výboru Společnosti a v této funkci setrval až do 5. března 1857, kdy z osobních důvodů (přestěhování do Vídně) rezignoval.³² Ve stejné době, někdy v průběhu roku 1843 nebo na začátku roku 1844, si podal přihlášku i jeho bratr, Robert starohrabě Salm-Reifferscheidt,³³ který však ke dni 12. května 1848 opět vystoupil.³⁴ Zapojení Hugo II. Karla Eduarda knížete Salm-Reifferscheidta do činnosti Společnosti vrcholil v době od 26. prosince 1850 do 6. dubna 1852, kdy vykonával funkci jejího jednatele, ve které nahradil svého přítele, Františka ml. hraběte Thun-Hohensteina (1809–1870). Tato úloha v sobě zahrnovala mj. i povinnost sestavení a přednesení výroční zprávy o činnosti výboru.³⁵

Působením ve Společnosti vlasteneckých přátel umění se sice oba Salmové zařadili mezi přední šlechtické mecenáše a organizátory výtvarného života Čech, pro obohacení vlastních obrazových sbírek však tato skutečnost neměla bezprostřední význam. Pouze roční subskripce 18 zl. pro *Galerii žijících malířů*, ke které se zavázal Hugo II. Karel Eduard při svém vstupu do Společnosti v roce 1841,³⁶ přinesla ojedinělé zisky. Tato zdánlivě samostatná malířská sbírka byla vlastně integrovanou součástí Společnosti, zaměřenou na soudobé umění. Z korporativního fondu, vzniklého z příspěvků subskriptentů, se kupovala díla vybra-

²⁹ K počátkům Společnosti vlasteneckých přátel umění (dále SVPU) srov. Zdeněk Hojda, *Patriae et musis*, in: Slavíček (pozn. 4), s. 311–347. – Dějiny a fungování SVPU včetně přidružené Krausonné jednoty (dále KJ) zpracovává nejobsáhleji katalog Vít Vlnas (ed.), *Obrazárna v Čechách 1796–1918*, Praha 1996.

³⁰ Přihláška Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta do SVPU ze dne 10. února 1841; Archiv Národní galerie v Praze (dále ANG), fond SVPU, sign. AA 1513, Přihlášky členských příspěvků do SVPU v letech 1796–1843. – Minimální členský příspěvek byl tehdy 40 zl.

³¹ Diplom, vydaný dne 24. února 1841, je podepsán prezidentem SVPU, Ervínem hrabětem Nostic-Rieneckem, a jejím tehdejším jednatelem, Kristiánem hrabětem Kocem z Dobruše; SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 4973 (4319/23).

³² ANG, fond SVPU, sign. AA 1414, Seznamy členů SVPU 1839–1847. – Běžné členství si ponechal i po tomto datu, stejně tak výše ročního příspěvku se v budoucnu nemění.

³³ *Bericht des Ausschusses über das Wirken der Gessellschaft patriot. Kunstfreunde in Prag vom 16. April 1843 bis zum 26. März 1844*; ANG, fond SVPU, sign. AA 1258, Zprávy výboru SVPU v Čechách za příslušná léta [tiské].

³⁴ *Protocoll aufgenommen in der Sitzung des Ausschusses der Gesellschaft pat. Kunstfreunde am 12ten Mai 1848*. ANG, fond SVPU, sign. AA 1506/3b, Protokoly ze schůzí výboru SVPU v Čechách za příslušná léta.

³⁵ Salm tuto zprávu přednesl dne 31. března 1851: Hugo Salm-Reifferscheidt, *Bericht des Ausschusses der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag für die Periode vom 7. April 1850 bis 31. März 1851*. Prag 1851. – ANG, fond SVPU, sign. AA 1258.

³⁶ Přihláška příspěvků Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta do Galerie žijících malířů (dále GŽM) ze dne 10. února 1841; ANG, fond SVPU, sign. AA 1514, Přihlášky členských příspěvků do GŽM SVPU v letech 1796–1843.

ných autorů, zhruba dvě až tři malby ročně. Takto získané obrazy si pak na základě slosování a podle délky členství rozebírali jednotliví přispěvatelé s podmínkou, že je ponechají po dobu dvanácti až patnácti let v Obrazárně Společnosti jako zápůjčky.³⁷ Na knížete Salm-Reifferscheidta připadlo právo volby poprvé 28. března 1858, kdy si vybral dva obrazy – *Italský klášterní dvůr* německého krajináře düsseldorfské školy Oswalda Achenbacha (1827–1905)³⁸ a *Pasáček ovce*, dílo Roberta Eberleho (1815–1860) z Mnichova.³⁹ Podruhé mohl volit v roce 1863 a vybral si obraz *Lávka přes potok* od Carla Schlessingera (1825–1893), pražského Rubenova žáka, působícího v Düsseldorfu.⁴⁰ Kníže zapůjčil obrazy k vystavení do Obrazárny, odkud si je opět po určité době vyzvedl.

Krasoumná jednota

Galerie žijících malířů měla původně sloužit podpoře domácího umění. Skutečnost však byla jiná. Ve čtyřicátých letech výbor Společnosti vlasteneckých přátel umění vlastně jen rozhodoval, jaké obrazy, většinou cizích autorů, se z prostředků Galerie zakoupí na pražských výročních výstavách. Ty byly od roku 1821 organizovány jako veřejné přehlídky prací žáků Akademie a později, v roce 1835, byla k jejich pořádání zřízena *Krasoumná jednota pro Čechy*.⁴¹ Tato korporace fungovala na akciovém principu, napodobujícím zavedený systém rakouských a německých „*kunstvereinů*“, a měla sloužit aktivní podpoře domácího uměleckého prostředí. Za částku každoročně strženou z prodeje akcií se nakoupil určitý počet děl, která se pak na základě slosování rozdělovala mezi akcionáře. Jednota zároveň pravidelně vydávala grafickou prémii, určenou všem subskribentům.⁴² V seznamech akcionářů Krasoumné jednoty figuruje sedm příslušníků rájecké větve rodu Salm-Reifferscheidt.⁴³

³⁷ Srov. Vlnas (pozn. 29), s. 31.

³⁸ Obraz byl zakoupen pro GŽM za 1109 zl. 6 kr. z výroční výstavy KJ v roce 1857, vybrán do majetku Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta 23. dubna 1858 a zapůjčen do Obrazárny SVPU (inv. č. 1934). Kníže si jej vyzvedl 26. července 1881, další osudy obrazu neznáme. – *Katalog der Kunstausstellung der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde im Jahre 1857, Prag 1857* (dále jen Katalog KJ), s. 14, č. kat. 310 (*Italienischer Klosterhof*); *Abschrift des Einreichungs-Catalogs der Gemäldegalerie der Gesellschaft patr. Kunstfreunde*. II. Teil. No 1473-2799, inv. č. 1934; ANG, fond SVPU, sign. AA 2941/2.

³⁹ SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 1355 (2334/2454); olej na plátně, 56x50 cm. – Katalog KJ 1850, s. 2, č. kat. 3 (*Ein Hirtenknabe mit Schafen*). – Protokol zasedání výboru SVPU ze dne 25. května 1850 [zakoupení obrazu]. – ANG, fond SVPU, sign. AA 1506/3a. – *Abschrift* (pozn. 38), inv. č. 1924. – Slaviček (pozn. 5), č. kat. 25.

⁴⁰ Obraz byl zakoupen pro GŽM za 66 tolarů [145 zl. 20 kr.] a 1 zl. 25 kr. dovozního poplatku z výroční výstavy KJ v roce 1859, do majetku Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta přešel 10. 4. 1863. Byl zapůjčen do Obrazárny SVPU, odkud si jej kníže vyzvedl 3. 8. 1874, další osudy obrazu neznáme. – Katalog KJ 1859, s. 3, č. kat. 68 (*Der Bachsteg*); viz *Abschrift* (pozn. 38), inv. č. 1947.

⁴¹ K dějinám a fungování KJ srov. Vladimír Novotný, *Sto let Krasoumné jednoty*, Praha [1935]. – Zdeněk Hojda, Kdo nakupoval na výstavách Krasoumné jednoty?, in: Milena Freimanová (ed.), *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983, s. 133–153. – Vlnas (pozn. 29), s. 183–201.

⁴² Jejich seznam viz Výroční premie Krasoumné jednoty pro Čechy za léta 1836–1918, in:

Výroční výstavy Krasoumné jednoty, tradičně zahajované v týdnu po Velikonočních, patřili k nejvýznamnějším pražským kulturním událostem a jako takové byly hojně navštěvovány veřejností. Zároveň se jednalo o prodejní výstavy s nesporným ekonomickým významem. Jejich prostřednictvím nacházela umělecká díla v podmínkách rozvíjejícího se tržního liberalismu nejkratší cestu ke svým kupcům. Úspěch podobných přehlídek-salonů, konaných prakticky po celé Evropě, byl jednou z příčin nebývalého rozvoje umění a uměleckého obchodu ve druhé polovině 19. století. Pečlivě vedené seznamy soukromých nákupů na pražských výročních výstavách, uložené v Archivu Národní galerie v Praze, nám podávají důležité informace nejen o vkusu, ale i o sociálním a ekonomickém postavení kupujících, kteří však tvořili jen malou část návštěvníků těchto akcí.⁴⁴ Zároveň jsou důležitým pramenem při sledování sběratelských aktivit konkrétních jedinců. V případě obrazárny rájeckých Salmů se nám díky těmto seznamům podařilo zjistit původ celé řady obrazů a vymezit tak přínos jednotlivých rodinných příslušníků k rozvoji salmovských uměleckých sbírek.

V přehledech soukromých nákupů na výstavách Krasoumné jednoty figurují z rájecké pošlosti rodu oba bratři Robert a Hugo II. Karel Eduard Salm-Reifferscheidtové s manželkami. V letech 1843–1853 zakoupili celkem dvacet šest obrazů v celkové hodnotě 8203 zl. a 57 kr. konv. měny.⁴⁵ Z tohoto počtu se 16 podařilo ztotožnit s obrazy dodnes se nacházejícími na zámku v Rájci nad Svitavou. Největší podíl na těchto nákupech měl z pochopitelných důvodů kníže Hugo II. Karel Eduard, v jehož případě byly bezpochyby „společenskoprestižní důvody“ (Zdeněk Hojda) nejsilnější. Kníže navíc od roku 1843 přestavoval nově získaný palác na Panské ulici a nepochybně počítal při jeho výzdobě i se závěsnými obrazy. To by vysvětlovalo relativně velké množství obrazových zisků v rozmezí jednoho desetiletí. Hugo II. Karel Eduard zaplatil na pražských výročních výstavách za devatenáct obrazů celkem 6880 zl. a 37 kr., což svědčí o stabilním ekonomickém zázemí. To mu poskytoval dobře fungující velkostatek a především prosperující průmyslové podniky *Fürstlich Salmschen Eisen-, Maschinen- und Zuckerfabriken*. Celkovým obnosem se kníže Salm-Reifferscheidt řadí na dvanácté místo mezi osobami, nakupujícími na výstavách Krasoumné jed-

Vlnas (pozn. 29), s. 240–242. – V depozitáři SZ Rájec nad Svitavou se nachází řada těchto prémiových grafik.

43 Vždy po jedné akci KJ vlastnili Robert starohrabě Salm-Reifferscheidt s manželkou Felicií, rozenou Clary-Aldringen, Hugo II. Karel Eduard kníže Salm-Reifferscheidt, jeho manželka Leopoldína, rozená Salm-Reifferscheidt-Krautheim, a tři děti: Hugo III. Karel František, Siegfried a Erich Adolf; ANG, fond SVPU, sign. AA 1260, Seznamy jmen výborů, jednatelů a členů KJ z let 1840–1899.

44 ANG, fond SVPU, sign. AA 1014, Seznamy soukromých nákupů na výstavách SVPU a KJ v letech 1843–1896. – Srov. Hojda (pozn. 41).

45 V případě obrazu *Herbstbild* od švýcarského malíře, žijícího v Mnichově, Johanna Gottfrieda Steffana, který byl vystaven na výroční výstavě v roce 1850 pod č. kat. 132, je v seznamech jako kupec uveden „Altgraf zu Salm“. S největší pravděpodobností se však v tomto případě nejedná o Roberta starohraběte Salm-Reifferscheidta, ale o českého politika a významného pražského sběratele, Františka Josefa starohraběte Salm-Reifferscheidt-Hanspach (1819–1887), který v následujících letech na výstavách KJ opakovaně nakupoval; srov. Hojda (pozn. 41), s. 149.

noty před rokem 1896.⁴⁶ Pokud však tuto částku vydělíme počtem let, kdy si obrazy opravdu pořizoval, zjistíme, že byl za tímto účelem ochoten vydat v průměru 860 zl. ročně, což jeho statistickou pozici ještě posiluje. Podobné údaje však vypovídají více o ekonomických možnostech než o sběratelském zaměření kupujícího. Profil Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta jako sběratele můžeme zrekonstruovat jen na základě konkrétního výběru obrazů. Tak zjistíme, že tematicky kníže jednoznačně preferoval krajinomalbu a vedutu. Pouze obraz Johanna Adama Kleina (1792–1875) *Čtyřspreží s nákladem* můžeme označit za krajinný žánr [obr. 4].⁴⁷ Přitom převažují díla mnichovské (12 obrazů) a düsseldorfské (4 obrazy) provenience, často práce malířů zvučných jmen. Opravdovou chloubou knížecích sbírek se stal v roce 1846 rozměrný obraz *V pralese* od zakladatele düsseldorfské krajinářské školy Johanna Wilhelma Schirmera (1807–1863) [obr. 5].⁴⁸ Tomu odpovídala i jeho cena 1026 zl. a 40 kr., což byla vůbec největší suma, jakou kníže za dílo z pražské výroční výstavy zaplatil. Rozměry i cenou mu mohl konkurovat snad jen obraz *Norský fjord*, který namaloval Schirmerův žák August Wilhelm Leu st. (1819–1897) a který kníže získal v roce 1849.⁴⁹ Z dalších nelze opomenout dvě vysoce kvalitní krajiny mnichovanů Christiana Morgensterna (1805–1867) a Eduarda Schleicha st. (1812–1874), obě zakoupené na výstavě Krasoumné jednoty v roce 1851. Morgensternovu malbu *Úvozová cesta v pohoří Vogézy v Alsasku* můžeme s největší pravděpodobností ztotožnit s ne-signovaným obrazem z Rájce, který byl dosud uváděn pod tradovaným názvem *Sicilská krajina* jako anonymní dílo německého nebo rakouského malíře [obr. 6].⁵⁰ Hornatá krajina s kontrastně osvětlenými plány prozrazuje úzký okruh mnichovského dvorního malíře Carla Rottmanna, ke kterému Morgenstern patřil, stejně jako Eduard Schleich st., autor obrazu *Jaro v nížině* [obr. 7].⁵¹ Pojetím krajiny, jaké Schleich uplatnil ve svém díle, se však vzdálil „rottmannovskému“ stylovému modu, obdivovanému a hojně napodobovanému mnoha soudobými krajináři, a představil se jako iniciátor jednoho z proudů německé realistické krajinomalby, na nějž navázal např. Adolf Lier. Mnichovskou architektonickou vedutu zastupuje v rájecké sbírce obraz *Cisterciácký klášter Bebenhausen* od Michaela Nehera (1798–1876), doplněný historickou stafáží z období třicetileté války [obr. 8].⁵² Salmovu výběru se poněkud vymyká *Zimní krajina* Remyho van Haanen (1812–1894),⁵³ holandského krajináře trvale usazeného ve Vídni,

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Katalog KJ 1847, s. 3, č. kat. 57 (*Wolffuhrwerk mit 4 Pferden bespannt eine Bergstraße herabkomend*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 68.

⁴⁸ Katalog KJ 1846, s. 5, č. kat. 100 (*Das Innere eines Urwaldes in Morgenbeleuchtung*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 135.

⁴⁹ Katalog KJ 1849, s. 5, č. kat. 115 (*Norwegischer Fjord*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 77.

⁵⁰ Katalog KJ 1851, s. 8, č. kat. 166 (*Ein Hohlweg in den Vogesen im Elsaß, mit der Fernsicht über den Rhein nach dem Schwarzwalde*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 93, obr. 24.

⁵¹ Katalog KJ 1851, s. 3, č. kat. 5 (*Ebene im Frühling*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 136.

⁵² Katalog KJ 1850, s. 5, č. kat. 116 (*Bebenhausen bei Tübingen*). – Slavíček (pozn. 5), č. kat. 89.

⁵³ SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 4040 (3379/3714); olej na plátně, 68x90 cm. – Katalog KJ 1844, s. 3, č. kat. 25 (*Winterlandschaft*).

kerou získal v roce 1844 za relativně značnou částku 500 zl. (vzhledem k formátu obrazu). Haanenovy detailně propracované krajiny, komponované v duchu holandské krajinomalby 17. století, byly ve své době natolik sběratelsky ceněné, že nechyběly takřka v žádné významnější kolekci soudobého umění. Z domácích autorů se zájmu Hugo II. Karla Eduarda Salm-Reifferscheidta těšil pouze Bedřich Havránek (1821–1899) se dvěma zakoupenými obrazy, které však již dnes nejsou součástí rájecké obrazárny.⁵⁴ Obraz *Horská krajina s Travenenským jezeřem* od Maxe Haushofera (1811–1866) koupil kníže v roce 1843, tedy ještě před tím, než jeho autor nahradil zesnulého Antonína Mánesa ve vedení krajinářské školy pražské Akademie.⁵⁵

Obrazové nákupy ostatních členů rodiny mají pouze příležitostný charakter a jsou nesouměřitelné s intenzivním sběratelským snažením knížete.⁵⁶ V roce 1849 si jeho manželka Leopoldina, rozená Salm-Reifferscheidt-Krautheim, vybrala dvě žánrové malby z venkovského prostředí. Obraz *Neděle na horské pastvině*, dílo oblíbeného mnichovského animalisty, malíře krajin a žánrů Friedricha Voltze (1817–1886),⁵⁷ a kompozici *Svážení sena na jezeře Chiemsee*, pravděpodobně od švédského malíře Johana Frederika Höckerta (1826–1866).⁵⁸ Robert starohrabě Salm-Reifferscheidt získal během dvou let 1843–1844 tři obrazy českých umělců, které podle katalogových údajů vznikly v ateliéru pražské Akademie – obraz Eduarda Herolda (1820–1895) *Kostel sv. Barbory v Kutné Hoře*,⁵⁹ krajinářskou kompozici málo známého pražského malíře Jana Gellerta (1821–1865)⁶⁰ a obraz *Chiemsee při západu slunce* (1844) od Bedřicha Havránka.⁶¹ Poslední z nich, považovaný za Havránkovo klíčové dílo, se dochoval na zámku v Rájci nad Svitavou, kde tvoří jeden z vrcholů současné obrazové instalace. Robertova manželka Felicie, rozená Clary-Aldringen (1815–1902), získala dvě díla, z nichž ani jedno není dnes součástí rájeckých sbírek. V roce 1846 to byla malba *Skalnatý břeh s kravami* od Sebastiana Habenschadena (1813–1868)

⁵⁴ Katalog KJ 1843, s. 3, č. kat. 3 (*Elbegegend an einem nebligen Morgen*). – Naděžda Blažičková-Horová, *Bedřich Havránek (1821–1899)*, Praha 1985, s. 28, č. kat. 11. – Katalog KJ 1853, s. 3, č. kat. 8 (*Waldbild /Frühjahr*). – Blažičková-Horová, op. cit., s. 32, č. kat. 39.

⁵⁵ Katalog KJ 1843, s. 4, č. kat. 43 (*Landschaft. Der Gmundnersee*). – Slaviček (pozn. 5), č. kat. 51.

⁵⁶ Kromě uvedených obrazů zakoupil Hugo II. Karel Eduard Salm-Reifferscheidt na výročních výstavách KJ díla těchto autorů [většinou po jednom obraze; práce kurzívou označených malířů se nepodařilo v dnešním inventáři SZ Rájec nad Svitavou dohledat]: Knud Andreassen Baade (1808–1879), *A. Baumann* [?], *Hans Beckmann* (1809–1882), *Heinrich Bürkel* (1802–1869), *Heinrich Heinlein* (1803–1885) – 2 obrazy, *Konstantin Schmidt* (1817–?), *Bernhard Stange* (1807–1880), *Ivo Ambros Vermeersch* (1809/10–1852).

⁵⁷ Katalog KJ 1849, s. 5, č. kat. 90 (*Sonntag auf der Alpe*). – Slaviček (pozn. 5), č. kat. 180.

⁵⁸ SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 4190 (3438/2460); olej na plátně, 47x55 cm. Katalog KJ 1849, s. 8, č. kat. 156 (*Heuernte am Chiemsee*); v seznamech nákupů je tento obraz uveden pod jedním katalogovým číslem dvakrát s poznámkou, že byl za stejnou cenu (170 zl.) ještě jednou objednan [do celkové statistiky jsem jej zahrnul pouze jednou]; viz *Seznamy 1849* (pozn. 44).

⁵⁹ Katalog KJ 1843, s. 12, č. kat. 224 (*Die St. Barbarakirche in Kutenberg*).

⁶⁰ Katalog KJ 1844, s. 5, č. kat. 78 (*Landschaft, Composition*).

⁶¹ Slaviček (pozn. 5), č. kat. 52, obr. 25. – Blažičková-Horová 1985 (pozn. 54), s. 9–10, 29, č. kat. 16b, obr.

z Mnichova,⁶² o tři roky později, v roce 1849, Havránkovo *Podzimní ráno u Obersee*.⁶³

Úřední pověření Roberta starohraběte Salm-Reifferscheidta v Praze skončilo ještě před březnovými událostmi roku 1848, když byl nejvyšším rozhodnutím císaře Ferdinanda I. z 5. května 1847 jmenován guvernérem provincie Přímoří.⁶⁴ Teprve ve druhé polovině ledna 1848 však mohl město opravdu opustit poté, co předal všechny své úřední povinnosti nástupcům. Přelomové politické události let 1848–1849 pak odvedly z Prahy i knížete Hugo II. Karla Eduarda. Na českém stavovském sněmu byl 20. března 1848 zvolen do pětičlenné deputace, která měla vídeňské vládě předat petici s návrhem stavů na řešení robotní otázky. 24. března se pak zúčastnil jednání na toto téma na ministerstvu vnitra ve Vídni, ze kterého vzešel císařský patent o zrušení roboty ze dne 28. března 1848.⁶⁵ V reakci na aktuální dění byl 30. března svolán do Brna mimořádný sněm moravských stavů, který měl v nastalé situaci připravit podmínky pro ustanovení zastupitelského shromáždění, reprezentujícího rovnoměrně všechny obyvatele markrabství, a zorganizovat volby do tohoto shromáždění. Na třetí schůzi sněmu 3. dubna přistoupili stavové k volbě 24 členů velkého sněmovního výboru. Mezi jinými byl zvolen i kníže Salm-Reifferscheidt, který se potom aktivně účastnil jednání stavovského sněmu až do jeho rozpuštění 13. května 1848. V nově zřízeném moravském zemském sněmu, který zasedal od 31. května 1848 do 13. ledna 1849 a zapsal se do povědomí především zrušením roboty a desátků na Moravě a v rakouském Slezsku, potom v prvních měsících zastával funkci předsedy. Dne 16. srpna 1848 na své předsednictví ze zdravotních důvodů rezignoval a na dalších schůzích zřejmě vystupoval jen málo.⁶⁶

Salmovo politické angažování se nepřímou podepsalo i na podobě jeho umělecké sbírky. Kníže Salm-Reifferscheidt v době svého pobytu mimo Prahu v roce 1848 nekoupil žádný obraz z výroční výstavy, ani se neúčastnil schůzí výboru Společnosti vlasteneckých přátel umění. O rok později sice opět nakupuje, spolu s ním i jeho žena, a v roce 1850 dokonce převezme funkci jednatele Společnosti; nové úkoly jej však stále častěji odvolávají do Brna a do Vídně. Po zřízení Obchodní a živnostenské komory v Brně byl kníže Hugo II. Karel Eduard 28. října 1850 zvolen prvním prezidentem této instituce. Roku 1852 byl jmenován c. k. tajným radou a obdržel řád zlatého rouna. V roce 1857 se stal členem stálé, od roku 1860 posílené říšské rady. Po jejím rozpuštění byl v roce 1861 povolán do panské sněmovny a opět zvolen do moravského zemského sněmu, později vykonával i funkci moravského zemského hejtmana (1867).

V roce 1857 se kníže Salm-Reifferscheidt definitivně přestěhoval do Vídně a vzdal se členství ve výboru Společnosti vlasteneckých přátel umění. Také reprezentativní palác na Panské ulici se stal zbytečným, proto jej kníže v roce

⁶² Katalog KJ 1846, s. 4, č. kat. 62 (*Ein Felsen am Wasser mit Kühen staffirt*).

⁶³ Katalog KJ 1849, s. 8, č. kat. 152 (*Herbstmorgen am Obersee*).

⁶⁴ Okáč (pozn. 23), s. 312, 318.

⁶⁵ Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*, Mainz am Rhein 1998, s. 132–136.

⁶⁶ Jindřich Dvořák, *Moravské sněmování roku 1848–49*, Telč 1898, s. 138.

prezentativní palác na Panské ulici se stal zbytečným, proto jej kníže v roce 1861 prodal Albrechtu Kounicovi. Otázkou zůstávají další osudy obrazů, získaných v Praze jednotlivými členy rodu. Předpokládejme, že po zakoupení tvořily výzdobu pražského salmovského paláce. V roce 1861, v době jeho prodeje, se však v prostorách budovy na Panské ulici nacházelo pouze třicet šest Seibertzových pláten (pozůstatek výzdoby knihovnických skříní), dvě krajinomalby a čtyři portréty. Těchto celkem 42 položek bylo podle dochovaného seznamu odesláno do Rájce.⁶⁷ Lze předpokládat, že se ostatní obrazy stěhovaly se svými majiteli na nová působiště. Jen několik děl z majetku Roberta starohraběte Salm-Reifferscheidta a jeho ženy dnes najdeme v rájecké obrazárně, Havránkův stěžejní obraz *Chiemsee při západu slunce* a dvojici portrétů obou manželů od Engelberta Seibertze.⁶⁸ Obrazy vlastněné knížetem Hugo II. Karlem Eduardem a jeho manželkou Leopoldinou byly zřejmě po jejich odchodu z Prahy instalovány ve vídeňském paláci nebo na zámku v Blansku a součástí uměleckých sbírek rájeckého zámku se staly až později. Pozůstalostní inventář z roku 1890 zaznamenal v Rájci jen jeden obraz, pocházející z pražské výroční výstavy, a to krajinu Maxe Haushofer.⁶⁹ Další díla, která jsou dodnes součástí sbírek, sem byla pravděpodobně odložena během modernizace některého z rodinných sídel po roce 1890. Počátkem dvacátých let 20. století, kdy v Rájci prováděl údržbu obrazárny známý vídeňský restaurátor Josef Balla, byly zde obrazy soustředěny již takřka v dnešním rozsahu.

Zhodnotit krátce tuto etapu dějin obrazových sbírek rodu Salm-Reifferscheidt není snadné. Pokud odhlédneme od přínosů ostatních výše zmiňovaných členů rodiny, kteří sběrateli očividně nebyli, neboť obrazy kupovali jen málo a nesoustavně, zůstává otázkou, zda je vůbec na místě jako o sběrateli mluvit o Hugo II. Karlu Eduardovi knížeti Salm-Reifferscheidtovi. Oddělit společenské motivace získávání uměleckých děl, kdy výše vynaložených finančních prostředků signalizovala ekonomické možnosti i sociální postavení kupujícího, od osobních zálib nebo dokonce hlubšího „odborného“ zájmu o umění totiž není dost dobře možné, neboť téměř vždy docházelo ke kombinaci několika faktorů. Určitá orientace v umělecké oblasti a podpora kulturních podniků se u představitelů vyšší šlechty všeobecně předpokládala, ovšem zaujetí knížete Salm-Reifferscheidta pro otázky výtvarného umění překračovalo hranice pouhých společenských konvencí. Právě tento rodinným prostředím formovaný zájem jej přivedl mezi přispívající členy a činovníky Společnosti vlasteneckých přátel umění či podporovatele Krasoumné jednoty. Na neoficiální úrovni se pak kníže Salm-Reifferscheidt s dalšími zájemci o výtvarné umění i s umělci samotnými setkával v inspirativním prostředí soukromého salonu svého přítele, Františka ml. hraběte Thun-Hohensteina.⁷⁰ V okruhu

⁶⁷ MZA, G 150, inv. č. 516, kart. 119, Seznam zařízení paláce v Praze, 1861.

⁶⁸ SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 3422 (2196/2249); olej na plátně, 95x74 cm (*Portrét Roberta Salm-Reifferscheidta*). – SZ Rájec nad Svitavou, inv. č. RA 3420 (2198/2238); olej na plátně, 95x75 cm (*Portrét Felicie Salm-Reifferscheidtové*).

⁶⁹ Viz pozn. 55; MZA, fond G 150, inv. č. 596, kart. 134, Soupis a ocenění uměleckých předmětů pro pozůstalost (1890), inv. č. 88 [*Haushofer, Gebirgssee im Oberitalien*].

⁷⁰ K instituci Thunova salonu srov. podrobnou studii Roman Prahel – Zdeněk Hojda, Umění

Thunova salonu se pohybovali všichni umělci, které Salmové ve čtyřicátých letech zaměstnávali – architekt Bernhard Grueber (1807–1882), autor projektu adaptace salmovského paláce, ředitel Akademie Christian Ruben (1805–1875), inventar malířské výzdoby hlavního sálu paláce, a malíři Rudolf Müller (1816–1904), Antonín Lhota (1812–1905) a Adolf Weidlich (1817–1885), pověření provedením této výzdoby. K neaktivnějším účastníkům sobotních večerů u Thunu patřil i již zmiňovaný portrétista Engelbert Seibertz, který v době svého pražského pobytu našel v knížeti Hugo II. Karlu Eduardovi jednoho z nejštědrějších zaměstnavatelů a podporovatelů.

Zdá se však, že v tomto prostředí nacházel Salm-Reifferscheidt nejen umělce schopné plnit jeho přímé objednávky, ale i podněty pro sběratelskou činnost. Výběr obrazů pro vlastní umělecké sbírky se sice odvíjel od tehdejší výstavní nabídky a v tom se nelišil od nákupů jiných Salmových současníků, jeho výhradní zájem o pozdně romantickou krajinomalbu, ve které preferoval především mnichovskou, hlavně široký okruh Carla Rottmanna, méně už düsseldorfskou školu, prozrazuje určitý koncept. Není vyloučeno, že se v preferencích knížete Salm-Reifferscheidta odráží hodnocení soudobého malířství, jaké převládalo mezi účastníky Thunova salonu. Vůdčí osobností této společnosti i tehdejšího českého výtvarného života vůbec byl totiž ředitel pražské Akademie Christian Ruben, který udržoval úzké kontakty s řadou německých, převážně mnichovských umělců, a prosazoval ve svém novém působišti takové pojetí malby, jaké bylo pěstováno v okruhu malířských škol v Mnichově a Düsseldorfu. Ruben zároveň výrazně ovlivňoval vkus šlechtických milovníků umění, působících v Praze, jak se o tom s despektem zmiňuje v jednom dopise malíř Louis Gurlitt (1812–1897) při hodnocení pražské výroční výstavy v roce 1850.⁷¹ Není možné si nevsimnout, že někteří autoři, jejichž obrazy Salm-Reifferscheidt v této době získal, byli s Rubenem dokonce osobně spřízněni, nejbližší jeho tchán Max Haushofer. Proto není vyloučeno, že při vytvoření relativně uzavřeného krajinářského souboru, jehož velká část se nám dodnes dochovala na zámku v Rájci nad Svitavou, radil Hugo II. Karlu Eduardovi knížeti Salm-Reifferscheidtovi právě Christian Ruben.

v konverzaci: Thunův salon, in: Helena Lorenzová – Taťána Petrasová (ed.), *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 35–46.

⁷¹ „Auf der Ausstellung sind sehr schöne Bilder, auch ist nicht unbedeutend gekauft worden. Große Bilder finden jedoch keine Käufer, für kleine ist der Preis sehr gering. Außerdem werden nur Bilder gekauft, die von Ruben empfohlen werden. Er ist dem hohen Adel sehr befreundet. Andere Private kaufen nichts.“ Citováno dle: Ludwig Gurlitt, *Louis Gurlitt. Ein Künstlerleben des XIX. Jahrhunderts*, Berlin 1912, s. 250.

DER ANTEIL DES PRAGER KULTURMILIEUS AN DER FORMIERUNG DER GEMÄLDESAMMLUNG DER FÜRSTEN UND ALTGRAFEN ZU SALM-REIFFERSCHIEDT UM DIE MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Die Gemäldegalerie der altgräflichen und fürstlichen Familie Salm-Reifferscheidt im Schloss Rájec nad Svitavou (Raitz) gehört zu den bedeutendsten historischen Gemäldesammlungen in Mähren. Seit ihrer Entstehung in den sechzig Jahren des 18. Jahrhunderts wurde diese, ursprünglich Barockkollektion im Laufe des ganzen 19. Jahrhunderts weiter um die Werke der zeitgenössischen Kunst vermehrt und bereichert. Nebst der bemerkenswerten Kollektion der Bilder österreichischer Nazarener und Romantiker, die zwischen den Jahren 1816 und 1836 Hugo I. Franz Altgraf zu Salm-Reifferscheidt (1776–1836) gesammelt hat, bildet die Sammlung ein Konvolut der Werke spätromantischen Künstlern, vorwiegend der deutschen Landschaftsmalern, als Ergebnis der Sammeltätigkeit der nachfolgenden Generation in den vierzig und fünfzig Jahren des 19. Jahrhunderts.

Die ersten belegten Erwerbungen, bzw. Bestellungen des Hugo II. Karl Eduard Fürsten zu Salm-Reifferscheidt (1803–1888) stammen schon aus den dreißigen Jahren. Sein Familienbildnis (um 1831) [Abb. 2] von Josef von Führich, das zu den wenigen erhaltenen Porträten dieses Malers gehört, hat enge Beziehung zum weit bekannten Familienbildnis des Prager Malers Josef Vojtěch Hellich [Abb. 3], das eine Variation der Führich Komposition vorstellt. Im Jahre 1843 hat der Fürst in Prag, wo er sich schon vorher aufhielt, ein repräsentatives Palais in Panská Straße [Herrengasse] Nr. 890 gekauft, zu dessen Umgestaltung und großzügigen Ausstattung die damals in Prag ansässigen Künstler, wie Bernhard Grueber, Christian Ruben, Engelbert Seibertz, beigetragen haben. Die eindeutige Orientierung auf die bildende Kunst, die von dem Familienmilieu gepredigt wurde, hat im Jahre 1841 den Hugo II. Karl Eduard Fürsten zu Salm-Reifferscheidt in die Reihen der *Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde* geführt [Abb. 1], wo er zwischen 1843–1857 als Ausschussmitglied, 1850–1852 sogar als Geschäftsführer, tätig war. Dank der jährlichen Subskription für die *Galerie lebender Maler* hat er zwar drei Gemälde erworben, aber viel mehr hat seine Sammlung eine Menge von Einkäufe auf den alljährlichen Kunstausstellungen, die der Prager *Kunstverein* veranstaltete, vermehrt. Zwischen den Jahren 1843 und 1853 hat der Fürst für 6880 fl. neunzehn Bilder gekauft, was ihn auf die zwölfte Stelle unter die Käufer, die auf den Jahresausstellungen vor dem Jahre 1896 kauften, eingereiht hat.

In den Erwerbungen hat er eindeutig die Landschaften und Veduten der deutschen Maler, der Münchner (Eduard Schleich d. Ä. [Abb. 7], Christian Morgenstern [Abb. 6], Max Haushofer, Michael Neher [Abb. 8]) und Düsseldorfer (Johann Wilhelm Schirmer [Abb. 5], August Wilhelm Leu), bevorzugt. Aus den einheimischen Autoren figuriert auf der Einkaufsliste von Fürst zu Salm-Reifferscheidt nur der Prager Maler Friedrich Hawranek. Auf der Kunstausstellungen des Prager Kunstvereines haben ihre Bilderaquisitionen auch sein jüngerer Bruder Robert Altgraf zu Salm-Reifferscheidt (1804–1875), sowie seine Frau und Schwiegierschwester erworben. Aus der Gesamtanzahl der sechszwanzigen Gemälden, die Mitglieder der Familie Salm-Reifferscheidt aus dieser Quelle gekauft haben, sind im Schloss in Rájec nad Svitavou bis heute insgesamt sechzehn erhalten geblieben. Durch die Revolutionereignisse den Jahren 1848–1849 und nachfolgende aktive Eingliederung ins öffentlichen Leben der Monarchie hat sich der Hugo II. Karl Eduard Fürst zu Salm-Reifferscheidt immer mehr von dem Prager Milieu ferngehalten, was auch im Jahre 1861 durch den Verkauf des Prager Palais bestätigt wurde. Die Bilderensemble, die allem Anschein nach zu dessen Ausstattung gedient hat, ist gemeinsam mit ihrem Eigentümer gewandert und herum an Anfang des 20. Jahrhunderts hat sie die ursprüngliche Familien Bildersammlung auf dem Schloss in Rájec nad Svitavou ergänzt.

